

OLIMPLUS

ELS MITES GRECS DE L'ODISSEA
A LES METAMORFOSIS D'OVIDI

FRANCESC GISBERT

Pròleg

Olimpus. Una nova manera de conèixer la mitologia

Totes les cultures, antigues i modernes, poden presumir de mites i llegendes. Els mites són una manera d'explicar i d'entendre el món. I també una manera de facilitar la conversió de l'individu en membre d'un grup. Perquè, què implica ser d'un poble, si no és assumir un conjunt de valors compartits? Si tots els pobles del món coincideixen en alguna cosa, és en la necessitat de contar històries per a transmetre valors, costums i idees que defineixen els individus com a membres d'una societat. La paraula, l'exemple, la llegenda o el mite són les eines més antigues i, alhora, eficaces, de comunicar i mantindre l'ànima dels pobles encesa.

La narració de contes a la vora del foc o a l'interior de les caveres va ser l'element que va permetre unir els pobles primitius en societats més complexes, capaces de transmetre els coneixements i les experiències d'una generació a altra.

És per això que els primers contacontes, sovint, són tractats de bruixots. Es converteixen en una espècie de guardians de la identitat dels seus pobles, posseïdors d'un gran poder, el poder màgic de la paraula. Aquelles històries, primer només orals, després també escrites, van fent-se més elaborades, més literàries, si volem. Aprofiten per a explicar l'origen del món, per a entendre els fenòmens atmosfèrics, per a consolar de les desgràcies, per a mantindre viva l'esperança, per a conjurar les pors, per a despertar el valor, per a modelar les primeres religions...

La mitologia més potent en la nostra cultura occidental la inventen els grecs. Sense els grecs no seríem el que som. Seríem una altra cosa, completament distinta. Els grecs van cultivar la ciència i la filosofia, totes les branques de la saviesa humana, de l'art i de la literatura. La lírica, l'èpica i la dramàtica no existirien sense l'estímul i l'espenta d'una cultura seduïda per l'art i per la ciència.

Olimpus pretén ser una aproximació als mites, origen de la humanitat i de la civilització occidental, des dels mites que ja apareixen en l'*Odissea* fins als reelaborats pels romans en *Les metamorfosis* d'Ovidi. Fet i fet, cada mite va introduït d'un fragment de referència d'Ovidi, d'Homer, de Plató, d'Hesíode, d'Horaci, de Sòfocles o, fins i tot, d'un escriptor modern com Robert Graves.

Olimpus presenta, d'una banda, els mites clàssics, potser més coneguts. Prometeu, Pandora, Apol·lo, Teseu, Atena o Perseu són noms que no hi podien faltar. Però hem intentat recrear-los d'una manera personal, pròxima al lector actual.

I alhora, hem introduït altres mites potser no tan populars, però de gran vigència i poder d'identificació amb la societat contemporània: Atalanta, la primera heroïna; Tifó, el venjador dels titans; Escil·la, castigada per Circe; Làmia, condemnada per Hera... A més, hi trobareu una aproximació a mites més literaris, encarnats per les aventures d'Ulisses, d'Hèracles i de Jason.

Què són els mites? Són l'essència de la humanitat. Són l'odi i l'amor, la passió i el sacrifici, l'esperança i la venjança, el valor i la covardia. Cada mite, cada personatge, encarna una emoció eterna, atemporal i universal, que mai no passa de moda: la rebel·lia de Prometeu, la gelosia d'Hera, els desitjos carnals de Zeus, la valentia de Perseu, el desengany d'Antígona, l'ambició de Midas, l'astúcia d'Ulisses o la força d'Hèracles.

Què són els mites? El que som, el que anhelem, el que temem. Els mites som tots i cadascun de nosaltres.

Francesc Gisbert

Sobre l'origen dels déus olímpics¹

Vol el meu geni cantar les formes mudades en cossos
mai no vistos; oh, déus, vosaltres que vau canviar-les,
ajudeu-me a trobar quin va ser l'origen del cosmos i
porteu-me fins al temps d'avui el poema continu.

Ovidi, *Les metamorfosis*, I²

Als orígens, abans que existira el temps, només hi havia el caos. El caos ho era tot i era el no-res. Del caos van nèixer dues forces, els dos primers déus. Gea, la Mare Terra, i Urà, el Pare Cel. Diuen les llegendes més antigues que Urà va sembrar la Mare Terra amb llavors que van caure del cel, com una pluja d'estreles. I d'aquestes llavors van germinar els ciclops, altius i poderosos. Tres germans colossals, d'un sol ull, Brontes, Ar-

-
- 1 La cosmogonia explica l'origen dels déus i de l'univers des del punt de vista de la mitologia, com un conjunt d'històries. Ve del grec *cosmos* ('ordre') i de *gonia* ('nàixer').
 - 2 Els fragments de *Les metamorfosis* d'Ovidi que fem servir estan adaptats de la traducció de Jordi Parramon, de Quaderns Crema.

ges i Estèrope. Brontes dominava el tro i el foc. Arges, la llum. I Estèrope, el llamp. També van nàixer els gegants, monstres de cent braços i cinquanta caps. Urà es va adonar que els seus fills eren massa forts i indòmits. I els va confinar a les regions més amagades i inaccessibles de l'univers, el Tàrtar, on els va encadenar a les roques de la fortalesa sense nom.

Després, més tranquil, va buscar nova descendència amb Gea. Va engendrar els titans, una raça de déus temibles i poderosos. Però Gea, que no li perdonava que haguera empresonat els seus primers fills al Tàrtar, va persuadir els titans perquè es rebel·laren contra son pare i el destronaren.³ De tots ells, Cronos era el més ambiciós i acceptà dirigir la revolta contra Urà. Una nit, mentre Urà dormia profundament, van penetrar a l'habitació i el van assassinar amb una dalla. Els titans acordaren nomenar el seu germà Cronos déu suprem. Per a disgust de Gea, no s'atreviren a alliberar els ciclops i els gegants. Tan peril·losos els semblaven, que s'estimaren més deixar-los encadenats al Tàrtar.

Cronos es va casar amb Rea. Esperava que serien feliços i tindrien molts fills. Però una profecia de la Mare Terra va desbaratar els seus somnis. Augurava que Cronos moriria destronat per un dels seus fills. Torturat per la ràbia i la desconfiança, cada any, en parir Rea un nou fill, Cronos se l'engolia per evitar que en créixer el destronara. D'un en un, es va empassar Hestia, Demèter, Hera, Hades i Posidó.

3 Segons Hesíode, n'eren dotze, sis de cada sexe, titans i titànides. Oceà, Ceos, Crios, Hiperíon, Jàpet i Cronos, i Tia, Rea, Temis, Mnemòsine, Febe i Tetis.

Rea s'estirava els cabells de desesperació davant la desgràcia dels fills:

–No duc fills al món perquè siguen devorats!

Quan es quedà embarassada de Zeus, va jurar que ja en tenia prou i massa. A ell, el salvaria. Va donar a llum d'amagat, al mont Liceu, prop de l'Arcàdia. Va embolcallar una roca amb els bolquers i la donà a Cronos, fent-li creure que era el xiquet acabat de nèixer. Cronos, sense miraments, s'ho va engolir, sense sospitar l'engany. Rea va confiar l'infant a l'àvia Gea, la Mare Terra, i va ser criat i protegit per les nimfes. Zeus va créixer sa i fort, ignorat per Cronos i els altres déus, que el creien mort. A mesura que creixia, el devorava el desig de venjança i el cremava l'ambició de reclamar el tron de l'Olimp. Com ho aconseguiria?

Un dia, mentre passejava per l'Arcàdia, el jove Zeus es trobà la nimfa Metis. Metis era bellíssima. Ella s'enamorà a primera vista. Ell només pensava a destronar Cronos i no volia perdre temps en romanços. Van parlar i Zeus li confessà els seus plans, tan gran era la confiança que inspirava la nimfa:

–T'ajudaré amb una condició.

–Digues quina.

–Quan sigues rei de l'Olimp, Zeus, et casaràs amb mi.

Zeus acceptà, divertit, sense entendre com podia ajudar-lo aquella nimfa:

–Tu, tot sol, no tens res a fer. Cronos és poderós i el protegeixen els titans. La teua única oportunitat és aliar-te amb els seus enemics, començant pels teus germans, Hades i Posidó.

–Els meus germans? Però si són morts. Cronos els va devorar en nèixer.

–T'equivoques, Zeus. Són immortals i no poden morir. Dormen a la panxa de Cronos, a l'espera de qui els allibere. Jo t'explicaré la manera d'aconseguir-ho.

–Com?

–Has d'aproximar-te a Cronos prou per fer-li beure una poció que et prepararé. La poció el farà vomitar i expulsarà els teus germans. T'ajudaran a derrotar-lo. Però necessitaràs més ajuda encara. Has de baixar al Tàrtar i alliberar els ciclops i els gegants. Només junts, vencereu Cronos i els titans.

–I com podré donar el beuratge a Cronos? Si sospita qui sóc, em devorarà.

–Serà fàcil, si et fas coper de l'Olimp. Ta mare Rea t'hi ajudarà. Després, el destí serà cosa teua. Però no oblides la promesa que m'has fet. Quan resultes vencedor, et casaràs amb mi, i engendrem una dinastia de déus.

Zeus acceptà. Sa mare va estar encantada d'ajudar-lo a rescatar els germans. El col·locà de coper de Cronos, amb la missió d'omplir-li la copa cada vegada que es buidava. Una nit, abocà la poció de Metis a la copa d'ambrosia⁴ del déu. Cronos es gità i, un a un, vomità la pedra i tots els seus fills. En acabant, la poció el deixà adormit com l'oli. Zeus fugí de l'Olimp amb els germans i declararen la guerra.

La guerra durava deu anys i no avançava. Els dos bàndols posseïen forces igualades. La majoria dels titans juraren fide-

4 Segons els mites, els déus de l'Olimp només s'alimentaven d'ambrosia, una beguda celestial.

litat a Cronos, dirigits per Atlant. Només, Prometeu, el més astut dels titans, s'adonà que el cicle de Cronos tocava a la fi i convenia canviar de bàndol. I es convertí en capità de l'exèrcit rebel. Zeus comprovà que no guanyaria si no acomplia la segona part del consell de Metis. Havia de davallar al Tàrtar i alliberar els ciclops i els gegants. S'hi havia resistit, fins aleshores, perquè la decisió implicava un gran risc. Aquelles criatures posseïen un poder ben bé infinit, eren irascibles i imprevisibles. Què ocurriria si els alliberava i decidien no ajudar-lo? O es giraven contra la seua causa? La reacció dels presoners no era l'únic que l'espantava. També la carcellera.

Va apartar totes les pors. Mentre els germans mantenien encesa la flama de la guerra, buscà la gruta d'accés al Tàrtar. Descendí a les regions ignotes, on ni els déus gosen aventurar-se. Trobà la fortalesa sense nom. Ataüllà, en la llunyania, els ciclops i els gegants encadenats a la roca. I també va veure Campe, el monstre meitat dona, meitat drac, a qui Cronos havia confiat la vigilància de la fortalesa sense nom. Campe custodiava les claus de les cadenes. Zeus s'hi enfrontà, la va vèncer en una lluita sagnant i robà les claus.

Tan bon punt van ser alliberats, els ciclops, hàbils forjadors d'armes màgiques, es posaren al servei de la causa rebel. Organitzaren una forja a la lava del Tàrtar i fabricaren tres dons que regalaren als germans. Brontes modelà un casc per a Hades, amb el qual es tornaria invisible; Arges lliurà un trident a Posidó, capaç de dominar els elements; i Estèrope va crear un llamp per a Zeus, amb què fulminar els enemics.

Ja armats, els tres olímpics es disposen a la batalla final. Prometeu va al capdavant de les tropes i ataca l'exèrcit dels titans, dirigit pel seu germà, Atlant. Els gegants de cent braços s'enfilen a les muntanyes més altes i llancen roques i troncs encesos contra els titans, que amb prou feines protegeixen l'entrada de l'Olimp. Alhora, Zeus, Hades i Posidó aconsegueixen penetrar a l'Olimp a través d'una secció de muralla destruïda per les roques i busquen a Cronos. El troben a la sala capitolina, amb totes les armes darrere, preparat per al combat. Posidó l'entreté, amb el trident. Mentre Hades es cala el casc i, invisible, s'acostà prou per a robar-li les armes. Aleshores, ja desarmat, Zeus el fulmina amb un llamp i el deixa inconscient. La batalla ha acabat. La guerra també. La victòria és per als tres germans olímpics.

Els vencedors es jugaren a sorts els dominis de cadascú, el cel, la terra i els oceans. Hades va obtindre les regions subterrànies i es convertí en senyor de l'inframón. Posidó va rebre els oceans, i de seguida partí per a construir-se un palau submarí. De Zeus va ser el cel i l'Olimp i tot el que hi havia als seus peus.

Acabada la guerra, Cronos i els titans foren desterrats al Tàrtar. Zeus va cridar Atlant a la seua presència. Els ulls desprenien una brillantor especial, la de la venjança. A ell, capità de les tropes enemigues, li reservava el major dels castics:

–Atlant, tu no seràs confinat al Tàrtar. Com a exemple del que espera a aquells que gosen enfrontar-se al meu poder, a partir d'ara, et condemne a sostindre als muscles la volta celest, per tota l'eternitat.

Ja assegut al tron de l'Olimp, Metis va recordar la promesa. Zeus estava disposat a casar-se. Però quan preparaven les bodes, Gea, la Mare Terra, va pronunciar una nova profecia:

–De la unió de Zeus i Metis vindrà al món primer una filla. I, després, si tenen més descendència, un fill que destorà son pare, com Zeus destronà Cronos.

A Zeus li entrà el pànic. Aquella no se l'esperava. Metis també començà a desconfiar d'ell per la manera com la mirava. Zeus va provar de seduir-la i l'acaçava ara i adés. Metis, temorosa de les seues intencions, després de revelar-se la profecia, en fugia, i es transformava en els animals més diversos. Finalment, amb paraules dolces i falses promeses, Zeus la va seduir. Quan la tenia al seu costat i li acariciava els muscles tendrament, obrí la boca i tot d'una l'engolí. Aquell va ser el final de Metis. No la tornaren a veure mai. Zeus afirmava que vivia al seu interior i, de tant en tant, li donava consells. Al cap de pocs dies, mentre passejava per la vora del llac Tritó amb Hermes, Prometeu i altres divinitats, Zeus va sentir un mal de cap terrible:

–Ajudeu-me. El cap em rebentarà. Alguna cosa vol eixir-ne. Obriu-me el cap, obriu-me el cap!

Els déus no entenien res. Qui s'havia d'atrevir a obrir-li el cap? Finalment, Hermes, un dels més decidits, va cridar el déu Hefest, perquè acudira amb la seua maça i acomplira les ordres de Zeus. Hefest alçà la maça i la deixà caure amb força. Zeus tenia un crani ben dur, no debades era diví. El colp només aconseguí obrir un trau, un badall per on va botar una jove completament nua, tan bella com sàvia, tan sàvia com poderosa, la deessa Atena.

Prometeu. Protector dels humans

Prometeu, per tal de procurar als humans alguna eina de salvació, va robar a Hefest i Atena la saviesa tècnica i el foc (ja que sense el foc era impossible adquirir aquella habilitat i fer-ne ús) i el va regalar a l'ésser humà. Així va entrar en possessió de la saviesa útil a la vida.

Plató, *Protàgores*

Temps era temps els déus lliuraren una guerra ferotge. Els déus antics, de la casa de Cronos, senyor del temps i de l'univers, van combatre contra els déus joves, liderats per Zeus, senyor del llamp i dels elements.

Entre les divinitats que lluitaren al costat de la casa de Zeus i inclinaren la balança de la guerra a favor seu, de manera decisiva, hi ha Prometeu, un dels titans. Prometeu era valent i astut, però també rebel i independent. A diferència de la majoria de déus, que es guiaven per l'interés i juraren fidelitat absoluta als desitjos de Zeus, Prometeu feia sempre

la seua i no estava disposat a renunciar als seus principis davant res ni ningú. Aquesta conducta, en qualsevol altre, hauria despertat la ira de Zeus, molt susceptible. Hauria rebut el més sever dels castics, ser enviat a les presons del Tàrtar, en companyia de Cronos i els titans derrotats. Però Zeus respectava el poder i la intel·ligència de Prometeu. Recordava amb agraïment la valentia i la perícia demostrades en la guerra contra Cronos i feia els ulls grossos, davant la indignació de la resta de déus de l'Olimp.

En aquella època, a les primeries del temps, la terra feia poc que havia sigut creada. Zeus havia alçat les muntanyes i estés les planes, havia fet brollar els rius i inundat d'aigua els oceans. Després, poblà terra i mar de les criatures més diverses. Només ell, el Totpoderós, posseïa aquesta potestat. Prometeu s'adonà que hi faltava alguna cosa. Faltava una espècie més intel·ligent, capaç de crear i de sentir. Sense encomanar-se a ningú, modelà amb fang els primers humans, al començament, només homes. A continuació demanà a la deessa Atena que els insuflara vida. Atena acceptà. En bufar sobre els humans, els dotà de vida i, alhora, d'una intel·ligència especial i més elaborada, virtut que els diferencià de les creacions de Zeus. Quan se n'assabentà, Zeus, lluny d'enutjar-se i evidenciar l'escassa influència que exercia sobre Prometeu, s'estimà més felicitar-lo. Amb el temps, els humans demostraren ser una espècie de més intel·ligència que les creades per Zeus i es convertiren en amos del món. Aquesta prosperitat s'observava amb preocupació des de l'Olimp. Hera, esposa de Zeus, no perdia oportunitat de punxar en la ferida:

–Els humans ja són els amos de la terra. Si no els fem anar pel camí dret, arribarà un dia que es creuran superiors als déus i deixaran d'obeir-nos.

A Zeus no li agradava haver de donar la raó a la seua dona. Però en aquella ocasió, reconeixia que encertava. La seua àguila, en planar sobre el món, li portava noves diàries, sobre els avanços de la humanitat. Havien adquirit la facultat del llenguatge, transmetien coneixements de pares a fills, fabricaven eines rudimentàries...

–Decreta que hagen d'oferir sacrificis als déus, perquè no obliden quin és el seu lloc ni qui el seu creador.

Zeus acceptà la proposta d'Hera. Ordenà que en totes les festes, els humans sacrificaren animals als déus, com a mostra de respecte i veneració. Els humans van obeir, feliços en el seu món sense preocupacions. Vivien de la terra i dels animals, en una edat d'or, sense esforç, sense guerres, sense enveges, sense malalties...

Heu de saber que en l'edat daurada, déus i humans conviuen. Els déus baixaven a la terra sovint i parlaven i es relacionaven amb els humans. En un banquet on havia d'assistir Zeus i els principals déus olímpics, decidiren oferir el sacrifici d'un bou. Però arribat el moment, els humans dubtaven de la manera més bona de fer el repartiment:

–Quina part del bou donem a Zeus i quina ens quedem nosaltres?

–Els déus no mengen carn. Viuen de l'ambrosia de l'Olimp. Donem-los els ossos i la pell. La carn per a nosaltres.